

УДК 94(477)+355.233.2:2

DOI: 10.33099/2707-1383-2021-41-3-17-32

Ірина Автушенко

*докторка історичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії та історії
держави і права, Національний транспортний
університет (Київ, Україна)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-4034>

Електронна пошта: irena_avtushenko@ukr.net

Олександр Автушенко

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент спеціальної кафедри № 2,
Інститут спеціального зв'язку та захисту
інформації Національного технічного
університету України*

*«Київський політехнічний інститут імені
Ігоря Сікорського» (Київ, Україна) ORCID:
<https://orcid.org/0000-0003-0910-7552>*

Електронна пошта: avtushenko_a@ukr.net

ВІЙСЬКОВО-РЕЛІГІЙНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Проаналізовано військово-релігійні відносини в незалежній Україні. Розвитку цих відносин сприяли зміни у духовному житті суспільства. В історії військово-релігійних відносин виділяється два етапи. Перший характеризується безсистемною співпрацею релігійних конфесій зі Збройними Силами України та розробкою нормативно-правової бази. У різних конфесіях почали формуватися напрями діяльності щодо задоволення духовних потреб військовослужбовців. Другий етап, починаючи з 2006 року, відзначився консолідованою співпрацею Церкви зі структурними підрозділами Збройних Сил України, становленням інституту військового капеланства. Військові священники підтримують бойовий дух та моральний стан військовослужбовців, що сприяє підвищенню боєздатності військових частин та захисту кордонів країни.

Ключові слова: *військово-релігійні відносини в Україні, військовослужбовці, капелани, священники, Церква, національна безпека, свобода релігійного віросповідання.*

Постановка проблеми. Зі здобуттям Україною державної незалежності, розпочалися кардинальні зміни в духовному житті суспільства. За досить короткий час відбулася переорієнтація свідомості мільйонів людей на світоглядні та морально-етичні цінності, які раніше відкидалися офіційною радянською ідеологією. Розпочалася співпраця Церкви та держави в напрямку задоволення духовних потреб військовослужбовців, котра глибоко поєднана із духовним відродженням всього суспільства. Споконвіку Церква брала активну участь у патріотичному вихованні військовослужбовців, проявляючи увагу і повагу до воїнів, які, не шкодуючи себе, оберігали життя і безпеку особистості, суспільства і держави. Вона завжди виступала своєрідною духовно-моральною опорою суспільства та армії. Наразі церква повинна стати важливим фактором духовного та культурного самовідтворення нації, що сприятиме національній безпеці держави.

Військово-релігійні відносини належать до важливих питань національної безпеки держави. У роки незалежності України в Збройних Силах України (далі — ЗСУ) розпочався процес відродження духовних цінностей, що проявився у поверненні до національних військово-історичних традицій.

Військово-релігійний чинник упродовж століть, тісно переплітався з національною самосвідомістю

людей, взаємодіяв з національними культурами, звичаями, традиціями, глибоко проникав у сферу побуту. Релігія набула здатності виражати прагнення людей до національної незалежності, що нерідко давало їй можливість служити прапором у національно-визвольних рухах (Ситник, В. 1995, с. 17).

Дослідження військово-релігійних відносин та інституту військових капеланів у ЗСУ є досить актуальним питанням сьогодення. Це обумовлено специфікою військової служби, а також необхідністю використати духовно-моральний потенціал релігії для поліпшення морально-психологічного стану військовослужбовців, відродження духовності та забезпечення національної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах багатьох вітчизняних науковців розглянуто проблему реалізації свободи совісті та віросповідання військовослужбовців ЗСУ. Дослідники Н. Олексюк та С. Калаур (Олексюк, Н. & Калаур, С. 2013) розкрили значення духовної опіки у військовому середовищі, запропонували на законодавчому рівні сприяти запровадженню інституту військового капеланства у ЗСУ, що посилює вплив Церкви на сповідання військовослужбовцями моральних цінностей, етичних норм і принципів, на процес виконання ними професійних обов'язків, завдань військової служби, і на життєдіяльність їхніх сімей. У 2000-х роках побачили світ наукові

праці в яких показані взаємовідносини ЗСУ та церкви. Зокрема, це монографія С. Здіорука, в якій досліджувалося функціонування й розвиток системних суспільно-релігійних відносин, розв'язання яких визначало стратегію гуманітарної політики і демократичних реформ в Україні. Зокрема, проаналізовано методи і механізми взаємодії армії і церкви, запровадження інституту військових капеланів в армії (Здіорук, С. 2005).

Дослідники Р. Коханчук (Коханчук, Р. 2000), Г. Селещук (Селещук, Г. 2003), В. Чорний (Чорний, В. 2007) у своїх роботах проаналізували роль душпастирської опіки у ЗСУ та зарубіжних країнах, зокрема, соціально-правові аспекти, місце і роль релігії під час реформування ЗСУ. Ю. Куліш (Куліш, Ю. 2005) висвітлив роль священників та їхній вплив на морально-психологічний стан військовослужбовців під час виконання миротворчих місій. Однак, дослідники переважно аналізували процес запровадження інституту капеланства в арміях різних держав світу, зробили проєкцію на аналогічний майбутній процес в ЗСУ. Але вищезазначені автори не проаналізували значення діяльності інституту військового капеланства для національної безпеки держави.

Однією з перших праць, в якій висловлювалися методичні рекомендації органам військового управління щодо впровадження інституту військових капеланів в українській армії

стала колективна робота В. Кротикова, О. Уткіна, В. Малюги, В. Топальського (Кротиков, В., Уткін, О., Малюга, В., Топальський, В. 2010). Автори визначили сутність і зміст душпастирської опіки в ЗСУ, проаналізували різновиди релігій і конфесій в Україні. Обґрунтували рекомендації органам військового управління щодо створення ефективної системи душпастирської опіки в ЗСУ. Однак, вони не проводили аналізу щодо задоволення релігійних потреб віруючих військовослужбовців.

Все вище зазначене дає підстави зробити висновок, що наукове осмислення військово-релігійних відносин в Україні, в контексті національної безпеки держави, вимагає свого подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження становлення та розвитку військово-релігійних відносин та інституту військових капеланів у незалежній Україні та їх ролі в національній безпеці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Від того, які саме цінності сповідуватимуть військовослужбовці, залежить їхня здатність відстояти територіальну цілісність держави. У статті 6 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» сказано, що «військовослужбовці мають право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні обряди, відкрито висловлювати і вільно поширювати свої ре-

лігійні або атеїстичні переконання. Ніхто не має права перешкоджати задоволенню військовослужбовцями своїх релігійних потреб ...» (Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей. 1991, с. 418).

На початку 1990-х років в Україні розпочався процес із забезпечення прав військовослужбовців на свободу релігійного віросповідання. Спочатку цей рух характеризувався несистемністю та спорадичністю спроб різних конфесій посилити свій вплив у війську і мав більше світсько-науковий характер. У різних конфесіях почали формуватися напрями діяльності щодо задоволення духовних потреб військовослужбовців. Найчисельнішими конфесіями в Україні, які відіграють вагомую роль у національному, суспільно-політичному та духовно-культурному житті країни є Православні та Католицькі Церкви. Ефективність та інтенсивність впливу найбільших християнських конфесій України значною мірою визначаються їх комунікацією. Були випадки, коли представники нетрадиційних (протестантських) конфесій розповсюджували в частинах ЗСУ матеріали з засудженням військової служби.

Християнська церква протягом свого існування виробила декілька поглядів на війну, два з них є актуальними й сьогодні. Перший погляд відповідає заповіді «Не вбий», бо в основі відносин між людьми має

бути любов до ближнього; християнин не повинен воювати, тримати зброю в руках, служити в армії.

Друга позиція пов'язана з концепцією «справедливої війни», коли смерть ворогів на війні не є вбивством. За цією концепцією «Бог благословляє праведну війну, бо на землі завжди є немирні люди, тому не можна насолоджуватися миром без допомоги воєнної» (Семенов, С., Гегечкорі, О. & Желого, А. 2014, с. 82–87).

1 лютого 1994 року була введена в дію Директива Міністра оборони № Д-6 «Про організацію культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля військовослужбовців, членів їх сімей, працівників Збройних Сил України», в цьому документі вперше, з часу проголошення незалежності України, офіційно було визначено не перешкоджати задоволенню військовослужбовцями своїх релігійних потреб¹.

У 1994 році у Львові відбувся науковий симпозіум «Духовно-гуманітарні проблеми розбудови Збройних Сил України», організований Національним інститутом стратегічних досліджень спільно з Інститутом історії релігії, де була утворена Міжцерков-

¹ Галузевий державний архів Міністерства оборони України (далі — ГДА МО України). Ф. 3697. Оп. 25284. Спр. 30. Директива Міністра оборони № Д-6 «Про організацію культурно-виховної, просвітницької роботи та дозвілля військовослужбовців, членів їх сімей, працівників Збройних Сил України» (1 лютого 1994 р.) Арк. 37.

на рада з питань душпастирської діяльності у військових формуваннях України.

За даними Міністерства оборони України, за період з 1992 р. до 1996 р. чисельність віруючих зросла з 4% до 29%, а кількість тих, що беруть участь у релігійних обрядах, зросла з 1,3% до 27%. За результатами досліджень, проведених Київським гуманітарним військовим інститутом у 1996 р., віруючими у ЗСУ вважали себе 35,5% опитаних, ще 26,6% вагалися з відповіддю (Селешук, Г. 2003).

За спостереженнями військових психологів в екстремальній і бойовій обстановці релігійність військовослужбовців зростає. Про це свідчать дані опитувань, що проводилися у військах, котрі виконували бойові завдання в регіонах зі збройними конфліктами. Зокрема, російська агресія призвела до збільшення кількості віруючих військовослужбовців серед особового складу ЗСУ. У 2021 році за результатами проведеного анкетування в ЗСУ встановлено, що більш як 80% віруючих військовослужбовців ЗСУ відносять себе до православних, при цьому 70% військових — назвали себе вірянами Православної церкви України, 10% — вказали на свою належність до пастви Української Православної Церкви, 7% — до Української греко-католицької церкви, 4% — до Римо-католицької церкви, 2% — сповідують іслам, 2% — протестанти, 5% — належать до інших релігій (70% вірян ЗСУ від-

носять себе до помісної Православної церкви України. 2021).

Збільшення числа віруючих військовослужбовців та релігійна ситуація, що склалася в країні, вимагала від військового керівництва та службовців сприяти в реалізації їхнього права на забезпечення духовних потреб.

За результатами зустрічі з керівниками релігійних організацій, 10 лютого 1999 р., Президент України Л. Кучма дав доручення Міністру оборони України О. Кузьмуку вивчити питання щодо запровадження у ЗСУ інституту капеланства та подати Кабінету Міністрів України відповідні пропозиції².

В усіх арміях розвинених країн світу є військові священники, які значною мірою сприяють і боєздатності військових формувань, і задоволенню духовних потреб віруючих в Бога військовослужбовців (Коханчук, Р. 2000, с. 15–17). Це спостерігається і в тих країнах, де панівною або державною є якась одна Церква чи конфесія, і в тих, де існує поліконфесійність. Це законодавчо закріплено в офіційних державних документах та відображено у військових статутах.

На території військової частини, за наявності священнослужителя, можна проводити богослужіння, що

² ГДА МО України. Ф. 3697. Оп. 30715. Спр. 400. Доручення Президента України Л. Кучми Міністру оборони України О. Кузьмуку 10 лютого 1999 р. Арк. 123.

сприятиме підвищенню мобілізаційної готовності особового складу. Тобто, кожен військовослужбовець матиме право на свободу віросповідання не залишаючи межі частини або підрозділу. У воєнний час це може мати вирішальне значення.

Священнослужитель може залучатися до виховної роботи, адже він знаходиться у безпосередній близькості до військовослужбовців, до їхнього життя і як наслідок, краще розуміє їх потреби. Він може виступати посередником між командиром і військовослужбовцем і сприяти ефективному та швидкому вирішенню конфліктних ситуацій, а також питань, що не стосуються військової сфери. Крім того, капелан може виконувати роль однієї з ланок цивільного контролю у ЗСУ, необхідність розвитку якого набирає все більшої актуальності.

Від початку 2005 року МО України більш активно проявляє зацікавленість у військово-релігійних відносинах. Так, у лютому 2005 року у соборі святого Юра у Львові, за запрошенням Верховного архієпископа Львівського, глави Української Греко-Католицької церкви (далі — УГКЦ) Любомира кардинала Гузара, було проведено зустріч з представниками закладів та установ МО України та військових частин Львівського гарнізону. За результатами зустрічі, глава УГКЦ Любомир кардинал Гузар довів до Президента України — В. Ющенко ініціативи

щодо відновлення інституту військового капеланства у ЗС України (Волощук, О. & Новікова, В. 2021, с. 19).

У 2005 році створюється консультативно-експертна група з представників МО України, Національного інституту стратегічних досліджень, Національної академії оборони України, відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, Державного комітету України у справах релігії, Всеукраїнського міжконфесійного християнського військового братства. За результатами роботи, заступнику МО України В. Паську, було подано аналітичну записку щодо динаміки розвитку військово-церковних взаємин, у якій зазначалося, що чинна система нештатної душпастирської опіки військовослужбовців насамперед потребує подолання хаотичності у військово-церковних відносинах (Волощук, О. & Новікова, В. 2021, с. 19).

21 квітня 2006 року Міністром оборони України була видана Директива № Д-25 «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України». У ній зазначалось, що: «одним із завдань побудови демократичного суспільства в Україні є забезпечення конституційних прав і свобод громадян, відповідність європейським стандартам в гуманітарній сфері життєдіяльності суспільства загалом та ЗСУ зокрема. Серед важливих складових цього процесу є забезпечення свободи совісті»

(Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України. 2006). Цей документ підштовхнув до системної діяльності у цій сфері.

Директивою Міністра оборони України пропонувалося: «...під час проведення заходів щодо задоволення релігійних потреб військовослужбовців не допускати будь-якого примусу щодо визначення військовослужбовцем свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, до навчання релігії; дотримуватись принципу рівності всіх церков (релігійних організацій), що здійснюють задоволення релігійних потреб своїх віруючих, які служать у ЗСУ; не допускати розпалювання міжконфесійних суперечок серед військовослужбовців; у разі надходження прохання з боку віруючих військовослужбовців запрошувати священнослужителів (представників релігійних організацій) для проведення духовно-релігійних заходів на релігійні свята, які визнані законодавством України як святкові дні, а також за потреби — на інші релігійні свята...» (Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України. 2006).

1 листопада 2008 року в структурі Департаменту гуманітарної політики МОУ було утворено сектор роботи з релігійними організаціями. Мініс-

терство оборони України спільно з сімома найбільшими конфесіями, віруючі яких служать у ЗСУ, 10 листопада 2008 року підписало «Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України». Відповідно до якого, головною метою впровадження у ЗСУ ефективної системи душпастирської опіки та створення інституту військового духовенства (капеланства) є: забезпечення конституційного права особового складу на свободу совісті та віросповідання, створення здорового психологічного клімату у військових колективах, родинях військовослужбовців (Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України. 2008).

Для здійснення координації заходів, пов'язаних із забезпеченням виконання у ЗСУ вимог Конституції України, законів України щодо свободи совісті та віросповідання, налагодження ефективної співпраці релігійних організацій, вироблення єдиних підходів до впровадження інституту військового капеланства 29 квітня 2009 року відповідно до наказу Міністра оборони України від 17 березня 2009 року № 115 було створено Раду у справах душпастирської опіки при МО України, котра стала представницьким міжконфесійним консультативно-дорадчим органом, що мала діяти на громадських засадах при МО України (Про затвердження

Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України. 2009). Це заклало фундамент для запровадження інституту капеланства в армії.

У квітні 2011 року була прийнята і затверджена наказом Міністра оборони України Концепція душпастирської опіки у ЗСУ, що мала забезпечити поглиблення системної співпраці ЗСУ та церкви (релігійних організацій), вдосконалення нормативно-правової бази, організаційної, наукової, освітньої та інших видів діяльності структурних підрозділів центрального апарату Міністерства оборони України та Генерального штабу ЗСУ, органів військового управління у сфері задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗСУ.

Відповідно до Концепції душпастирської опіки у ЗСУ, військовими священнослужителями можуть бути представники тих церков та релігійних організацій, які є членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій та Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України.

Також з дозволу військового командування члени сімей військовослужбовців та працівники ЗСУ, у разі неможливості задовольнити свої релігійні потреби в інший спосіб, також можуть користуватися послугами та культовими спорудами військових священнослужителів, які здійснюють душпастирську опіку військовослужбовців ЗСУ (Концеп-

ція душпастирської опіки у Збройних Силах України. 2011).

У 2013 році Радою у справах душпастирської опіки при МО України було розроблено «Методичні рекомендації керівникам органів військового управління, командирам (начальникам) військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій ЗС України щодо удосконалення військово-релігійного співробітництва» (Методичні рекомендації ... 2013). У цих методичних рекомендаціях зазначалось, що при аналізі релігійної обстановки у військовій частині командирам (начальникам) рекомендується визначати не тільки конфесійну належність військовослужбовців ЗСУ, а й потребу у спілкуванні зі священнослужителем. Особливо актуальною ця інформація є при нещасних випадках та потребі організувати поминальні або реабілітаційні заходи для військовослужбовців та членів їх сімей.

5 червня 2013 року на засіданні Ради у справах душпастирської опіки при МО України був затверджений Кодекс військового священника (капелана), відповідно до якого військові священники повинні поважати релігійні переконання та традиції віруючих військовослужбовців інших конфесій, як і право на свободу світогляду невіруючих. Вони також мають з повагою ставитись до священнослужителів інших конфесій, до їх релігійних переконань та прак-

тик (Кодекс військового священика (капелана). 2013).

Військові дії на Сході України підтвердили важливість діяльності військових священиків в зоні бойових дій. Адже було потрібно, щоб священики здійснювали системну роботу серед військовослужбовців з підтримки їх бойового духу, морального стану і пояснювали їм, що захищати Батьківщину потрібно і правильно. Настоятель храму Покрови Пресвятої Богородиці полку «Дніпро-1» Дмитро Поворотний згадував, що у 2014 році були сумніви навіть серед добровольців щодо майбутнього. Доводилось пояснювати позицію церкви в історичному дискурсі — як ставитися до війни, нагадувати, що церква завжди благословляла захищати Батьківщину. Тож потрібно було вселити в хлопців впевненість, що вони роблять правильну справу, й утримати їх від негідних речей (Рижков, В. 2017).

У лютому 2015 року, оперативно реагуючи на потреби АТО, Православні та Католицькі Церкви зініціювали ухвалення Всеукраїнською радою церков та релігійних організацій «Звернення про обов'язок допомоги у захисті Батьківщини». У документі наголошувалось, що кожен свідомий громадянин, в міру своїх можливостей, може й повинен активно долучатися до справи захисту і служіння Батьківщині: «один нехай йде до війська, інший нехай посильно працює, допомагаючи армії, як

капелан, волонтер, у шпиталях, нехай допомагає родинам військовослужбовців, постраждалим мирним мешканцям Донбасу та вимушеним переселенцям» (Всеукраїнська рада церков стривожена відсутністю діалогу з парламентом. 2015).

Навесні 2015 року, відділ з питань співпраці з військовими формуваннями УПЦ КП був реорганізований у Синодальний відділ військового духовенства. До створення нормативної бази, священики перебували в підрозділах на ротаційній основі, залишивши своє цивільне служіння і добровільно на 30–40 днів йшли у певний підрозділ, де його матеріально утримувала Церква. З літа 2015 року ситуація змінилась, зі священиком почали укладати трудовий договір, і вже держава платила йому як службовцю. Більш ніж 500 священиків Київського патріархату пройшли через збройні формування на добровільних засадах або на ротаційній основі як капелани (Рижков, В. 2017).

Сьогодні присутність інституту капеланства у системі ЗСУ регламентується Наказом Міністерства оборони України від 14 грудня 2016 року «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України» (Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України. 2016), Розпорядженням Кабінету Міністрів України від

2 липня 2014 року № 677-р «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі» (Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі. 2014).

Однак, ухвалити закон щодо військового капеланства парламент України досі не спромігся, не дивлячись на те, що було запропоновано декілька законопроектів. Наразі військові капелани мають цікавий статус: з одного боку, вони є «працівниками» Збройних Сил, з іншого — належать до конфесії, яка делегувала їх на посади капеланів. Військові капелани, перебуваючи разом з особовим складом на лінії фронту, не мають статусу учасника бойових дій, бо такий статус дають лише військовослужбовцям.

У ЗСУ присутні військові священники Української греко-католицької церкви, церков християн віри євангельської та Православної церкви України. Станом на жовтень 2020 року в ЗСУ було укомплектовано понад 90 посад військових священників з близько 130 введених за штатом: військових священників від

ПЦУ було 59 осіб, від Української євангельської церкви — 12 осіб (Назарчук, І. 2021).

Отже, військово-релігійні відносини, що склалися в Україні, сформований інститут військового духовенства, який функціонує з метою реалізації конституційного права на свободу совісті та віросповідання, з урахуванням особливостей військової служби, сприяє забезпеченню національної безпеки держави. Розвиток військово-релігійних відносин можна поділити на два періоди. Перший розпочався з 1991 року по квітень 2006 року (Директива Міністра оборони України «Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців ЗСУ»). Цей етап характеризувався безсистемністю у співпраці Церкви та ЗСУ. Другий період з 2006 року по сьогоднішній день характеризується консолідованою співпрацею релігійних конфесій зі структурними підрозділами ЗСУ, становленням інституту військового капеланства, діяльність якого направлена на організацію духовно-просвітницької роботи та військово-патріотичного виховання військовослужбовців, на основі духовних цінностей традиційних релігій України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

70% вірян ЗСУ відносять себе до помісної Православної церкви України. (2021). URL: <https://novynarnia.com/2021/01/07/zsu-pcu/> [дата зверн.: 11.10.2021].

Волощук, О. & Новікова, В. (2021). Розвиток військово-релігійних відносин в Україні (2005–2013 рр.). *Воєнно-історичний вісник*. № 2 (40), с. 8–35. DOI: 10.33099/2707-1383-2021-40-2-18-35.

Всеукраїнська рада церков стривожена відсутністю діалогу з парламентом. (2015). URL: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1507%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk [дата зверн.: 14.10.2021].

Здіорук, С. І. (2005). *Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття*. Київ: Знання України, 552 с.

Кодекс військового священика (капелана). (2013). URL: [http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/kodeks-vijskovogo-svyashhenika-\(kapelana\)](http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/kodeks-vijskovogo-svyashhenika-(kapelana)) [дата зверн.: 14.10.2021].

Концепція душпастирської опіки у Збройних Силах України. (2011). URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczya-dushpastirskoi-opiki-u-zbrojnih-silah-ukraini/> [дата зверн.: 11.10.2021].

Коханчук, Р. М. (2000). *Душпастирська опіка військовослужбовців в арміях зарубіжних країн*. Київ: Науковий світ, 92 с.

Кротиков, В. П., Уткін, О. І., Малюга, В. М. & Топальський, В. Л. (2010). *Основи релігійних вчень та практичні рекомендації органам військового управління щодо душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України*. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 106 с.

Куліш, Ю. (2005). Той, хто вважає миротворців військовими заробітчанами, просто не поважає пам'ять загиблих, які вже ніколи не побачать України. *Армія України*. 22–28 січня, с. 4.

Меморандум про співпрацю у справах душпастирської опіки військовослужбовців Збройних Сил України. (2008). URL: https://risu.org.ua/ua/index/resources/goverments_doc/military/42756/ [дата зверн.: 11.10.2021].

Методичні рекомендації керівникам органів військового управління, командирам (начальникам) військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України щодо удосконалення військово-релігійного співробітництва. (2013). URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuu/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/metodichni-rekomendaczii> [дата зверн.: 13.10.2021].

Назарчук, І. (2021). Капелани в українській армії: чому досі немає закону про капеланську службу? Радіо Свобода, 2 травня 2021 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kapelany-viina-ukraina-zakon/31231055.html> [дата зверн.: 13.10.2021].

Олексюк, Н. С. & Калаур, С. М. (2013). Духовна опіка військовослужбовців як умова ефективності налагодження життєдіяльності їхніх сімей в умовах реформування Збройних Сил України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. Вип. 192 (2), с. 17–24.

Про впорядкування питань задоволення релігійних потреб військовослужбовців Збройних Сил України: Директива Міністра оборони України від 21.04.2006 р. № Д-25. (2006). URL: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/159_313621115.pdf [дата зверн.: 10.10.2021].

Про затвердження Положення про Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України: Наказ Міністра оборони України від 17.03.2009 р. № 115. (2009). URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskistyuradadu-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki/2014/07/08/polozhennya-pro-radu-uspravahdushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/> [дата зверн.: 13.10.2021].

Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 14.12.2016 р. № 685. (2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#n7> [дата зверн.: 16.10.2021].

Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 677-р. (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-%D1%80> [дата зверн.: 17.10.2021].

Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей: Закон України від 10.12.1991 р. № 2011-ХІІ. (1991). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. С. 418. Ст. 190.

Рижков, В. (2017). Там змінюється ставлення до людей і до Бога. *День*, 24 листопада. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/tam-zminuyetsya-stavlennya-do-lyudey-i-do-boga> [дата зверн.: 13.10.2021].

Селешук, Г. (2003). Душпастирська опіка у Збройних Силах України. Соціально-правові аспекти. URL: http://theology.in.ua/article_print.php?id=9812&name=analytic&lang=ua [дата зверн.: 13.10.2021].

Семенов, С. С., Гегечкорі, О. В. & Желого, А. М. (2014). Релігія та військова служба (соціально-філософський аналіз взаємовідносин): гуманітарні та правові аспекти безпеки. *Честь і закон*. № 4 (51), с. 82–87.

Ситник, В. (1995). Духовно-гуманітарна політика у Збройних Силах України та шляхи її вдосконалення. *Армія і духовність: свобода совісті та віровизнання*, с. 15–17.

Чорний, В. С. (2007). Місце та роль релігії у реформуванні Збройних Сил України. *Пріоритети державної політики в галузі свободи совісті: шляхи реалізації*. Зб. наук. матеріалів. Київ: Світ Знань, с. 161–168.

REFERENCES

70% virian ZSU vidnosiat sebe do pomisnoi Pravoslavnoi tserkvy Ukrainy. (2021). [70% of the faithful of the Armed Forces of Ukraine belong to the local Orthodox Church of Ukraine]. URL: <https://novynarnia.com/2021/01/07/zsu-pcu/> [Accessed: 11.10.2021]. [in Ukrainian].

Voloschuk, O. & Novikova, V. (2021). Rozvytok viiskovo-relihiinykh vidnosyn v Ukraini (2005–2013). [The development of military-religious relations in Ukraine (2005–2013)]. *Voienno-istorychnyi visnyk*. № 2 (40), s. 18–35. DOI: 10.33099/2707-1383-2021-40-2-18-35. [in Ukrainian].

Vseukrainska rada tserkov stryvozheni vidсутnistiu dialohu z parlamentom. (2015). [The All-Ukrainian Council of Churches is anxious about the absence of dialogue with parliament is concerned]. URL: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1507%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk [Accessed: 14.10.2021]. [in Ukrainian].

Zdioruk, S. I. (2005). *Suspilno-relihiini vidnosyny: vyklyky Ukraini XXI stolittia*. [Socio-religious relations: challenges of Ukraine in the XXI century]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 552 s. [in Ukrainian].

Kodeks viiskovoho sviaschenyaka (kapelana). (2013). [Code of the military priest (chaplain)]. URL: [http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/kodeks-vijskovogo-svyashhenika-\(kapelana\)/](http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/kodeks-vijskovogo-svyashhenika-(kapelana)/) [Accessed: 14.10.2021]. [in Ukrainian].

Kontseptsii dushpastyrskoi opiky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. (2011). [The concept of pastoral care in the Armed Forces of Ukraine]. URL: <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/konczepczya-dushpastirskoi-opiky-u-zbrojnih-silah-ukraini/> [Accessed: 11.10.2021]. [in Ukrainian].

Kokhanchuk, R. M. (2000). *Dushpastyrska opika viiskovosluzhbovtiv v armiiakh zarubizhnykh krain*. [Pastoral care of servicemen in the armies of foreign countries]. Kyiv: Naukovi svit, 92 s. [in Ukrainian].

Krotykov, V. P., Utkin, O. I., Maliuha, V. M. & Topalskyi, V. L. (2010). *Osnovy relihiinykh vchen ta praktychni rekomendatsii orhanam viiskovoho upravlinnia schodo dushpastyrskoi opiky viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy*. [The fundamentals of religious teachings and practical recommendations to military authorities on pastoral care of servicemen of the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv: NDTs HP ZS Ukrainy, 106 s. [in Ukrainian].

Kulish, Yu. (2005). Toi, khto vvazhaie myrotvortsiv viiskovymy zarobitchanamy, prosto ne povazhaie pamiat zahyblykh, iaki vzhe nikoly ne pobachat Ukrainy. [Anyone, who considers peacekeepers to be military workers, simply does not respect the memory of the dead who will never see Ukraine again]. *Armiia Ukrainy*. 2005. 22–28 sichnia, s. 4. [in Ukrainian].

Memorandum pro spivpratsiu u spravakh dushpastyrskoi opiky viskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy. (2008). [Memorandum of Cooperation on Pastoral Care of Servicemen of the Armed Forces of Ukraine]. URL: https://risu.org.ua/ua/index/resources/goverments_doc/military/42756/ [Accessed: 11.10.2021]. [in Ukrainian].

Metodychni rekomendatsii kerivnykam orhaniv viiskovoho upravlinnia, komandyram (nachalnykam) viiskovykh chastyn, viiskovykh navchalnykh zakladiv, ustanov ta orhanizatsii

Zbroinykh Syl Ukrainy schodo udoskonalennia viiskovo-relihiinoho spivrobotnytstva. (2013). [Methodical recommendations to the heads of military administration bodies, commanders (chiefs) of military units, military educational institutions, establishments and organizations of the Armed Forces of Ukraine on improving military-religious cooperation]. URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/normativni-dokumenti-ta-metodichni-rekomendaczii/2014/07/08/metodichni-rekomendaczii-> [Accessed: 13.10.2021]. [in Ukrainian].

Nazarchuk, I. (2021). Kapelany v ukrainskii armii: chomu dosi nemaie zakonu pro kapelansku sluzhbu? [Chaplains in the Ukrainian army: why is there still no law on chaplaincy?]. Radio Svoboda, 2 travnia 2021 roku. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kapelany-viina-ukraina-zakon/31231055.html> [Accessed: 13.10.2021]. [in Ukrainian].

Oleksiuk, N. S. & Kalaur, S. M. (2013). Dukhovna opika viiskovosluzhbovtziv iak umova efektyvnosti nalahodzhennia zhyttiediialnosti ikhnikh simej v umovakh reformuvannia Zbroinykh Syl Ukrainy. [Spiritual care of servicemen as a condition for the effective functioning of their families in the conditions of reforming the Armed Forces of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*. Serii: Pedahohika, psykholohiia, filosofiia Vol. 192 (2), s. 17–24. [in Ukrainian].

Pro vporiadkuvannia pytan zadovolennia relihiinykh potreb viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy. [On streamlining the issues of meeting the religious needs of servicemen of the Armed Forces of Ukraine]: Dyrektyva Ministra oborony Ukrainy vid 21.04. 2006 r. № Д-25. (2006). URL: http://www.mil.univ.kiev.ua/files/159_313621115.pdf [Accessed: 10.10.2021]. [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Radu u spravakh dushpastyrskoi opiky pry Ministerstvi oborony Ukrainy. [On approval of the Regulations on the Council for Pastoral Care at the Ministry of Defense of Ukraine]: Nakaz Ministra oborony Ukrainy vid 17.03. 2009 r. № 115. (2009). URL: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/zvyazki-z-gromadskisty/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/rada-u-spravah-dushpastirskoi-opiki/2014/07/08/polozhennya-pro-radu-uspravahdushpastirskoi-opiki-pri-ministerstvi-oboroni-ukraini/> [Accessed: 13.10.2021]. [in Ukrainian].

Pro zatverdzhennia Polozhennia pro sluzhbu viiskovoho dukhovenstva (kapelansku sluzhbu) u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. [About approval of the Situation on service of military clergy (chaplaincy service) in Armed Forces of Ukraine]: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 14.12.2016 r. № 685. (2016). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#n7> [Accessed: 16.10.2021]. [in Ukrainian].

Pro sluzhbu viiskovoho dukhovenstva (kapelansku sluzhbu) u Zbroinykh Sylakh, Natsionalnii hvardii ta Derzhavnii prykordonnii sluzhbi. [On the service of the military clergy (chaplaincy) in the Armed Forces, the National Guard and the State Border Guard Service]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.07.2014 r. № 677-r. (2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/677-2014-%D1%80> [Accessed: 17.10.2021]. [in Ukrainian].

Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtsiv i chleniv ikh simei. [On the social and legal protection of servicemen and members of their families]: *Zakon Ukrainy vid 10.12. 1991 r. № 2011-XII. (1991). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 15. S. 418. Art. 190.* [in Ukrainian].

Ryzhkov, V. (2017). Tam zminiuietsia stavlennia do liudei i do Boha. [There the attitude to people and to God changes]. *Den*, 24 lystopada 2017 r. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/tam-zminyuyetsya-stavlennya-do-lyudey-i-do-boga> [Accessed: 13.10.2021]. [in Ukrainian].

Seleschuk, H. (2003). Dushpastyrska opika u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. Sotsialno-pravovi aspekty. [Pastoral care in the Armed Forces of Ukraine. Socio-legal aspects]. URL: http://theology.in.ua/article_print.php?id=9812&name=analytic&_lang=ua& [Accessed: 13.10.2021]. [in Ukrainian].

Semenov, S. S., Hehechkori, O. V. & Zhelaho, A. M. (2014). Relihiia ta viiskova sluzhba (sotsialno-filosofskyi analiz vzaiemovidnosyn): humanitarni ta pravovi aspekty bezpeky. [Religion and military service (socio-philosophical analysis of the relationship): humanitarian and legal aspects of security]. *Chest i zakon. № 4 (51), s. 82–87.* [in Ukrainian].

Sytnyk, V. (1995). Dukhovno-humanitarna polityka u Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta shliakhy ii vdoskonalennia. [Spiritual and humanitarian policy in the Armed Forces of Ukraine and ways to improve it]. *Armiia i dukhovnist: svoboda sovisti ta virovyznannia, c. 15–17.* [in Ukrainian].

Chornyi, V. S. (2007). Mistse ta rol relihii u reformuvanni Zbroinykh Syl Ukrainy. [The place and role of religion in reforming the Armed Forces of Ukraine]. *Priorytety derzhavnoi polityky v haluzi svobody sovisti: shliakhy realizatsii. Zb. nauk. materialiv. Kyiv: Svit Znan, s. 161–168.* [in Ukrainian].

Iryna Avtushenko

Doctor of Science in History,

Associate Professor,

*Professor of Chair of Theory and History
of State and Law,*

National Transport University (Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-4034>

Oleksandr Avtushenko

Philosophy Doctor in Pedagogical Science,

Associate Professor,

Associate Professor of Special Chair № 2,



*Institute of Special Communications
and Information Protection of National Technical
University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv
Polytechnic Institute” (Kyiv, Ukraine)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0910-7552>*

MILITARY-RELIGIOUS RELATIONS IN UKRAINE: ISSUES OF NATIONAL SECURITY

Military-religious relations during the period of independence of Ukraine are analyzed in the article. It is noted that the favorable development of these relations became possible due to changes in spiritual life of society. With proclamation of independence in Ukraine the numbers of religious servicemen were increased, which required assistance in realization of their rights for freedom of religion and spiritual needs in accordance to the Law from the military leadership. During the events regarding the satisfying of religious needs of servicemen, it was not allowed any coercion of determine by a serviceman his attitude to religion, to confession or refusal to profess religion, to participate or not to participate in worship and religious rites, etc. For religious events in military units, at the request of religious servicemen, if possible, during the celebration of religious holidays, priests were invited to hold spiritual and religious events. The military-religious relations in its development went through two stages. The first stage is characterized by unsystematic cooperation between religious denominations and the Armed Forces of Ukraine and the development of a regulatory framework. Areas of activities to meet the spiritual needs of servicemen began to take shape in various denominations. The Orthodox and Catholic Churches are the most numerous denominations in Ukraine, which take an important role in the national, socio-political and spiritual-cultural life of the country. The second stage, since 2006, has marked by the consolidated cooperation of the Church with structural subdivisions of the Armed Forces of Ukraine. The institute of military chaplaincy was established, the activity of which is aimed to the organization of spiritual-educational work and military-patriotic education of servicemen, on the basis of spiritual values of traditional religions of Ukraine. Russia’s military aggression in eastern Ukraine raised the issue of use of priests in the war zone. Military priests carry out systematic work among servicemen to maintain their fighting spirit and morale, which helps to increase the combat capability of military units and reliably protect the country’s borders.

Keywords: *military-religious relations, servicemen, chaplains, priests, the Church, national security, freedom of religion.*